

<https://nazory.aktualne.cz/komentare/prazske-jaro-1968-jako-skola-predstavivosti-experiment/r~33220c3468a911e8b9db0cc47ab5f122/?redirected=1537867011>

Pražské jaro 1968 jako škola představitosti.

Experiment je cenný i po padesáti letech

6. 6. 2018

Alexander Dubček na návštěvě pražské továrny Avia 17. srpna 1968. | Foto: ČTK

Československá reforma měla nadčasový smysl jako příklad toho, jak se společnost dokáže obnovit po těžké krizi.

Bez většího zájmu pozvolna míjí padesáté výročí pražského jara. Jubileum zatím nepřineslo výraznější podnět, na nové, neotřelé pohledy jakoby se předem rezignovalo. Potvrzuje se tak trend, že s každým kulatým výročím význam osmašedesátého coby jednoho z ohnisek české paměti upadá. Komentáře, jichž je poskrovnu, se spokojují se zavedenými výklady. Opakují se fráze o utopičnosti pokusu skloubit socialismus s demokracií, o nereformovatelnosti komunismu, o mocenském boji uvnitř [KSČ](#), jenž většinu společnosti nezajímal. Naši historici přinášejí výtečné dílčí studie, ale z gruntu novou interpretaci nepředložili.

Tím spíš nám může přijít k duhu nová monografie mnichovského historika Martina Schulze Wessela, kterou lze s trochou ironie nazvat "internacionální pomocí" poněkud zadrhnuté české diskusi. Jeho knížka [Pražské jaro. Vykročení do nového světa](#) jde proti srsti ustálenému příběhu, jenž se omezuje na srpnovou okupaci a zlehčuje či opomíjí obrovské společenské vzepětí, které mu předcházelo. Jestliže v naší paměti převažuje obraz Prahy probouzející se [21. srpna](#) do hřmění tanků a řinčení okenních tabulek, klade Schulze Wessel důraz na dlouhodobé předpoklady a dopady reformního procesu, které utvářely československou společnost i po roce [1968](#).

Pojetí, jež bychom mohli nazvat "dlouhým pražským jarem", umožňuje autorovi vylíčit reformní socialismus nikoliv jako ucelený projekt, nýbrž jako mozaiku různorodých rozvrhů budoucnosti, které explodovaly ve zhuštěném čase několika měsíců roku 1968. Nejde o zákopovou válku nehybných ideologických pozic ("konzervativci" proti "reformistům"), ale o jejich historickou proměnlivost až nahodilost. Ideologie byla více než jen pláštíkem zakrývajícím mocenské zájmy; tvořila změť prognóz a programů, které nepředvídatelně ovlivňovaly politické jednání.

Pražské jaro 1968. Komunisti, básníci, krasavice, rebelové a tři měsíce do konce svobody

Minulost, která neminula

Jakkoliv bylo pražské jaro 1968 především kaleidoskopem budoucích vizí, nelze jej pochopit bez zátěže stalinských zločinů. Jejich napravování bylo hybnou silou reformních snah.

Schulze Wessel mluví o hypotéce minulosti, která podmiňovala všechny reformní kroky.

Padesátá léta byla minulostí, která neminula, jak psal Jiří Lederer.

Minulost byla důležitá i proto, že nikde jinde se nomenklatura nevyrovnávala se zločiny padesátých let tak dlouho jako v Československu. Stalinská klika kolem prezidenta Antonína Novotného se držela u moci po celá šedesátá léta, byť její vliv postupně ochaboval.

Rehabilitace prováděla s nevolí a z nutnosti v reakci na Chruščovovou druhou destalinizaci z roku 1961. Veřejnost byla konfrontována s překotnými akty účtování s minulostí. Nečekaně byli propouštěni jedni a vraceli se druzí. V červnu 1962 byly zpopelněny Gottwaldovy ostatky,

v listopadu strhli Stalinův pomník na Letné. Na tomto pozadí je třeba luštit hádanku, proč koncem čtyřicátých let zfanatizovaní Češi vyřvávali "krvavý pes Tito" - a o patnáct let později jugoslávského vůdce vítali v Praze div ne jako boha.

Až pražské jaro skoncovalo s eufemismy jako "přehmaty" a "deformace". Dělo se tak ale už v nových podmínkách: Brežněv byl proti halasnému účtování, s minulostí se měla strana vypořádat potichoučku. To už ale nešlo. Tři z nejvýraznějších reformistů - Smrkovský, Husák, Goldstücker - byli sami oběťmi stalinismu a neskrývali to: napravení křivd a reforma socialismu pro ně byly dvěma stranami téže mince. Nad mstou ale převážila snaha o usmíření, a dokonce i političtí vězni udrželi svůj radikalismus na uzdě v zájmu společné věci.

Pražské jaro bylo bojem s vlastní minulostí i se sovětskou současností. Mnozí dávali průchod zklamání z vývoje v Rusku, například Zdeněk Mlynář otevřeně mluvil o primitivních poměrech, které tam panovaly. Schulze Wessel připomíná, že československá reforma se prezentovala i jako boj civilizace s barbarstvím, proti zpátečnictví ztělesňovanému Novotným, jehož manželka se neštítala akvírovat ložní prádlo po popraveném Clementisovi. Reformátorům se podařilo prosadit obraz doby Novotného coby starého režimu. Vzniklo pojetí stalinismu jako čehosi cizonárodního, volalo se po návratu ke specificky české cestě národních dějin s jejími demokratickými tradicemi, údajně neslučitelnými s ruským samoděržavím.

INFOGRAFIKA Tudy se valily tanky. Nahlédněte do pražských ulic roku 1968 a podívejte se na stejná místa dnes

Reformátoři, spojte se

Českoslovenští komunisté museli začátkem 60. let hledat odpověď na chruščovovský optimismus vyjádřený heslem "dohnat a předejnat". Místo toho ale přišla rána palicí do hlavy v podobě hospodářského propadu z let 1962-63. Byl to otřes srovnatelný se situací v Polsku a Maďarsku v roce 1956, vždyť právě hospodářský růst a poměrně dobrá životní úroveň

tvořily pilíře československé stability. Strana musela volky nevolky přiznat krizi a vymyslet nový legitimizační příběh.

Sociolog Radovan Richta hbitě dodal novou utopii "vědecko-technické revoluce", která obsahovala potřebný vizionářský patos. Byla nevyřčenou kritikou stalinismu, obracejíc se proti těžkému průmyslu a zdůrazňujíc emancipační náboj socialismu. Lidský jedinec, rozdupán stalinským terorem, se opět dostal do středu pozornosti. Richtův antropocentrismus v sobě ale nesl i riziko otupení marxistické ideologie. Vědecko-technická revoluce (včetně důrazu na kybernetiku) přitom zůstala jednou z mála koncepcí 60. let, které přežily i za normalizace, byť se její emancipační rozměr zúžil a člověk coby hybatel změny opět vyklidil pole "výrobním silám".

I na Šikově hospodářské reformě Schulze Wessel ukazuje, nakolik bylo pražské jaro hlavně vyrovnáváním se s minulostí. Ota Šik po roce 1956 provedl svého druhu osobní destalinizaci a vyslovil se proti bezohlednosti byrokratického plánování. Přesto ale zůstala jeho myšlenkovým obzorem eschatologická vize komunismu. I zavedení tržních prvků mělo urychlit cestu do harmonické budoucnosti prosté třídních protikladů.

S hospodářskou reformou přišla nová politizace společnosti. Šik cíleně posouval hranice vyslovitelného, agitoval v továrnách, získával na svou stranu lidi, rozhýbával ztuhlou komunistickou mluvu. Tím se po letech stagnace obnovil pocit zrychlení času a možnost nového "skoku do budoucnosti".

Méně utopická byla politická reforma Mlynářova, která se musela spokojit se skromnými cíli - s oddělením strany od státu a obnovením dělby moci. I Mlynář ovšem uvažoval historicky, z rozboru minulosti odvozoval závěry pro budoucí uspořádání. Cílem bylo "zvědečtění" řízení strany a posílení jejího postavení coby ústředního subjektu dějin. Obnovení vedoucí role strany nemělo přitom zdůraznit její nárok na totalitární panství, ale zajistit demokratizační reformy. Mlynář se domníval, že pluralismus by zabrzdil reformy a hrozil by zhroutit se v chaos.

Jako symbolický konec stalinismu byla vnímána i [Dubčekova](#) autentičnost. Vystupoval jako moderátor, ne jako vizionář. Dubčekovu kolísavost přitom Schulze Wessel nevykládá jako psychickou slabost, ale hledá v ní obecný rys poststalinské epochy, její ambivalentnosti a

rozkloubenosti. Nenajdeme tu povrchní psychologizování, tak časté v publicistické kritice Dubčeka.

Praha 1968.

Fascinující a dosud neznámá reportáž odvážné fotografky Věry Petrákové

Stinné stránky pražského jara

Jazyk autentičnosti pronikal do veřejnosti i díky masmediální revoluci, která vnitřní rozpory reforem jen umocňovala. Jedním z plodů této plurality byly diskuse o antisemitismu. Schulze Wessel chápe pražské jaro jako pokus české společnosti vypořádat se s vlastními antisemitskými příznaky, ať z procesu se Slánským nebo z druhé republiky a protektorátu. Reformátoři chápali antisemitismus jako kvintesenci protidemokratického potenciálu společnosti, jako lakmusový papírek ohlašující nástup autoritářství.

Schulze Wessel klade hypotetickou otázku, proč se během pražského jara antisemitismus neprosadil tak jako v Polsku. Přitom v Československu existovaly v důsledku kampaní z padesátých let vlastně lepší předpoklady. V osmašedesátém se k protižidovské propagandě uchýlila tzv. Jodasova skupina (patrně za podpory části StB), hlavně prostřednictvím anonymních výhrůžek (tzv. rudé pošty) namířených zejména proti Eduardu Goldstückerovi. Husák to s antisemitismem zkoušel na Slovensku.

Většina společnosti ale antisemitismus nepřijala. Schulze Wessel za tím - snad trochu optimisticky - vidí fakt, že česká veřejnost se od začátku šedesátých let kriticky vyrovnávala s holocaustem. Nicméně o tom, že v části společnosti antisemitismus přeci jen našel jistou odezvu, svědčí i snadnost, s jakou se vrátil do arzenálu komunistické propagandy za normalizace: vzpomeňme oficiální "antisionismus", šikanu židovské obce nebo kampaň proti Františku Krieglovi.

Tím se dostáváme k mezím, ba stinným stránkám pražského jara. Týkaly se hlavně dvou skupin, jež byly vždy v centru socialistické politiky - dělníků a žen. K oběma skupinám se reformátoři postavili rozporuplně. Průmyslová práce sice zůstala těžiskem reformní ideologie,

zároveň se ale odsuzovalo tzv. rovnostářství, chápané jako stalinský přežitek a brzda hospodářského rozvoje. Většina dělníků se ale s rovnostářstvím ztotožňovala a programu vědecko-technické revoluce, který průmyslovou práci odepisoval, nedůvěřovala.

Dvojznačně se pražské jaro stavělo i ke zrovnoprávnění žen, kdy se emancipační politika z doby stalinismu dostala na mušku reformních ekonomů. Ti kritizovali především ženskou práci, která prý vedla k "umělé" zaměstnanosti a zvyšovala náklady na veřejnou péči o děti. Tento konzervativní kurs v rodinné politice pak pokračoval za normalizace a drží se v podstatě dodnes.

Meze reformy nadhazují otázku, kdy se pražské jaro začalo rozpadat zevnitř, už před invazí. I Dubček od června znovu mluvil o "nepřátelích strany". Ústupek reformátorů z vlastních pozic po srpnové okupaci ale Schulze Wessel nechápe jen jako "zradu" vlastních idejí, nýbrž i jako doklad toho, jak nezakotvené, nesourodé a často i protichůdné reformní vize vlastně byly.

Navzdory jejímu převážně obrazoboreckému pojetí přeci jen tu a tam v knížce narazíme na některé zažité představy. "Lid" prý zůstal věren reformnímu programu i poté, co jej elity opustily - přitom ale o postojích jednotlivých společenských skupin, hlavně dělníků a obyvatel venkova, toho moc nevíme. Zevrubně prošetřit je třeba i skutečný dopad duchovních podnětů, hlavně dodnes mytizované kafkovské konference v Liblicích.

Hledáme autora záběrů z roku 1968

Srpnovou dovolenou v jižních Čechách přerušila invaze.

Příklad obnovení společnosti

Nezávislost na domnělé "logice dějin", jeho povaha coby experimentu s nejasným výsledkem, patrně zůstává hlavním významem pražského jara. V tom se blížilo protestnímu hnutí na Západě, navíc bylo díky své vnitřní rozrůzněnosti mnohem méně dogmatické. Víra,

že budoucnost skýtá reservoár možných cest, které zásadně změní svět, činí pražské jaro jedním z vrcholů radikální modernity. Reformy sice byly prováděny shora, ale daly do pohybu dynamický proces, který se vymknul kontrole a reformátory překvapil.

Revoluce roku 1989 už ale pražské jaro vyzývala jen krátce. Česká společnost se od ideje demokratického socialismu rychle odvrátila a po jepičím opojení lidskými právy se přimkla k ideologicky překódovanému konzumerismu. Představa, že neoliberalní ekonomika a scvrklá zastupitelská demokracie (jež se postupně přeměnila ve směsici korupční plutokracie a ochlokracie) nemají alternativu, na dlouhou dobu zadupala do země veškerou politickou obrazotvornost.

Vykročení do nového světa tak podává osvěžující obraz pražského jara, který se neutápí v moralizování, není lekcí zbaběloství a hrdinství, není tragédií, která se vinou ustrašenosti protagonistů mění ve frašku. Včleněním do širšího vývoje globálních dějin vychází na povrch nadčasový smysl československé reformy coby příkladu toho, jak se společnost dokáže obnovit po těžké krizi. Toto dědictví může inspirovat i dnes, po všech těch kraších a zklamáních polistopadové doby.

Martin Schulze Wessel: Der Prager Frühling. Aufbruch in eine neue Welt (Pražské jaro. Vykročení do nového světa), 323 stran, vydalo nakladatelství Reclam-Verlag, 2018.

autor: Pavel Kolář | 6. 6. 2018